

ARVID LINDMAN I HISTORISKT PERSPEKTIV

Av professor STEN CARLSSON

I DEN DEL av 1900-talets svenska politiska historia, som numera låter sig överblickas, framstår de tre partiledarna Karl Staaff, Hjalmar Branting och Arvid Lindman som de stora portalfigurerna, representerer för tre skilda alternativ i den parlamentariska maktkampen. Helt naturligt är de tre namnen inte lika associationsrika för ett yngre släkte som för de äldre ännu verksamma generationerna, något som snabbt visar sig t. ex. vid historientamina och studentexamensförhör. Men med all säkerhet kommer dock de tre männen förgrundsställning att långt fram i tiden bli ganska markant i den historiskt bildade svenskens medvetande.

De tre partiledarna tillhörde exakt samma släktled; Staaf och Branting var båda födda 1860, Lindman två år senare. Alla var utgångna ur den samhällsgrupp, som under 1800-talet kallades medelklassen, och de utgjorde var för sig bevis på livskraften hos de ofrälse präst- och ämbetsmannasläkter, som lyftes upp av 1700-talets ståndsutjämning samt upplevde sin kulturella och politiska

storhetstid under 1800-talet och början av 1900-talet. Politiskt gick de dock skilda vägar: Staaff och Branting bröt sig — liksom Lindmans vän och kusin David Bergström — ut ur högreståndsmiljön och förenade sig med de nya, under 1800-talet politiskt orepresenterade eller underrepresenterade samhällsklasserna i deras jämlikhetssträvanden. Lindman behöll däremot livet igenom sin barndoms konservativa och högborgerliga åskådning. Så till vida företrädde han en ålderdomligare samhällssyn än de båda andra. Men i vissa avseenden stod han den nya tiden närmare än de, alldeles bortsett från att han stannade kvar i det politiska livet ända till 1935, jämnt 20 år efter Staaffs och jämnt 10 år efter Brantings bortgång. Medan de båda sistnämnda redan under åttiotalradikalismens Sturm- und Drangtid drogs in i politiken, vigde Lindman sina ungdoms- och yngre mannaår åt den svenska flottan och den uppblomstrande skogsindustrien. När han så sent som 1905 blev aktiv politiker och med unik snabbhet vann en central ställning, satt han faktiskt inne med större kun-

skaper än de båda andra partiledarna om den sjudande industriella aktivitet, som var den grundläggande förutsättningen för vänsterpartiernas frammarsch. Den populära högeramiralen, som i fråga om titel- och umgängesvanor konserverade många av det gamla ståndssamhällets kvarlevande sedvänjor men ändå förstod att tala med bönder på bönders sätt, tillhör som politisk personlighet både det borgerliga, patriarkaliska 1800-talet och det folkliga, industriella 1900-talet.

I tre årtionden var Arvid Lindman den svenska konservatismens främste banerförare. Ett vetenskapligt studium av hans liv och politiska gärning är uppenbarligen en väsentlig uppgift för svensk historieforskning. Genom *Ivar Andersons* 1956 utgivna arbete *Arvid Lindman och hans tid* (P. A. Norstedt & Söners förlag) blev Lindman från att ha varit en av de i biografisk mening mera okända ledargestalterna i svensk 1900-talshistoria med ens den kanske bäst belyste. Författaren deklarerar emellertid uttryckligen, att han inte avsett att ge någon fullständig och uttömmande skildring av Lindmans politiska bana; självfallet återstår härvidlag mycket att göra. Syftet har i stället varit att skapa en biografi av den i Sverige klen t representerade typ, som i Storbritannien räknas till genren »Life and letters». För en dylik uppgift är Ivar Anderson sällsynt väl läm-

pad. Han har en journalistiskt driven penna, och han vet vad han talar om. Till de många framdragna, värdefulla dokumenten kan han foga en rad personliga vittnesbörd, grundade på nära bekantskap med skildringens huvudperson. Något äreminne har det ändå inte blivit fråga om. Författaren gör visserligen ingen hemlighet av att Lindman var hans vördade vän och i viss mån hans politiske mentor; sympatien är omiskänlig. Men Lindmans begränsning i olika avseenden fördöljes inte, och antydningar göres om att han enligt författarens mening tid efter annan gjorde sig skyldig till ganska svåra felbedömningar. Arbetets stora vetenskapliga värde är obestridligt, och dess användbarhet i t. ex. akademisk undervisning är klart ådagalagd. Källmaterialet är strängare sovrat, än vad fallet brukar vara i de brittiska förebilderna, och det populära skrivsättet har ingalunda stått i vägen för vetenskapligt fruktbara problemställningar och analyser.

I vida lägre grad än Staaff och Branting var Lindman en politisk ideolog. Han var en praktisk affärsman och politiker, som sökte lämna sina åtgärder efter de aktuella omständigheternas krav och kunde uttrycka ett visst förakt för långt drivet teoretiserande eller hårdnackad principfasthet. Både som skolpojke och sjökadett visade han sig äga en läsbegåvning, som låg klart över medelmåttan, och

det var ett påtagligt understatement, när han vid ett tillfälle förklarade, att han inte ägde »något vidare gott huvud utan måste arbeta sig till allting». Men den sorts begåvning, som består i analytiskt skarpsinne och hög intellektuell rörlighet, ägde han inte. Ivar Anderson menar, att Lindman också led av en viss brist på fantasi och förutseende, som gjorde det svårt för honom att tänka sig mer än en handlingslinje, den som han själv fann naturlig och förnuftig. Hans styrka låg i det realistiska greppet på olika sakfrågor och i det lätta handlaget med människor, åtminstone med folk av samma praktiska kynne som han själv. Dessutom var han en god talare och en slagfärdig debattör — kanske ännu frejdigare och gladare i sitt väsen, än levnadsteckningen ger vid handen. Som politiker erinrade han ganska mycket om Erik Gustaf Boström, som 1902 ville ha honom med i sin ministär och sedermera blev ett slags föredöme för honom. En yngre själsfrände, trots stora åsiktsskillnader, var Per Albin Hansson, som 1935 bringade den avgående högerledaren en vacker och uppmärksammad hyllning. Utåtriktade, temperamentsfulla meningsmotståndare som Fabian Månsson och Per Edvin Sköld hade också lätt att finna förtjänster hos Lindman. Något mera överraskande är kanske upplysningen, att amiralens förhållande till Felix Hamrin blev så gott, »nästan för-

troligt». Hos denne affärsman fann han tydligen den praktiska syn på problemen, som han torde ha saknat hos andra liberala förgrundsgestalter, såsom Karl Staaff, Nils Edén och C. G. Ekman, vilkas förtjänster han hade svårt att upptäcka. Inom det egna lägret kom han bra överens med flertalet industriledare och lantmän, medan däremot distansen gent emot akademiker och ämbetsmän av Ernst Tryggers och Hjalmar Hammar-skjölds strama typ var påtaglig. Den långvariga rivaliteten mellan Trygger och Lindman är ett kapitel för sig, till vilket Ivar Anderson lämnat många bidrag. Trots att stor objektivitet eftersträvats, kan läsaren inte undgå att märka en tydlig kyla i bedömningen av Tryggers politiska insatser. När hans vid flera tillfällen framförda, uppenbart orealistiska krav på en mera aggressiv högerpolitik än den lindmanska sammanställes med hans märkvärdigt slappa hållning i försvarsfrågan 1923-24, blir helhetsintrycket onekligen blandat. Men även Trygger borde få en levnadstecknare, som skildrade hans gärning inifrån.

För en man med Lindmans läggning måste de konkreta livserfarenheterna betyda vida mer än alla Lesefrüchte. Sin barndoms nedärvda nationella, rojalistiska, patriarkaliska och protektionistiska samhällssyn övergav han aldrig, även om hans åsikter modifierades med åren. Även en positiv kristen

tro säges ha ingått i hans livsbild, och enligt Ivar Anderson, som åberopar Nathan Söderbloms karakteristik av Lindman som »en luthersk kallelsemänniska», var hans uppfattning härvidlag mycket bestämd. I biografien märks knappast några spår härav utöver de mera konventionella, men Lindman var, såsom författaren framhåller, mycket förtegen i allt som rörde hans innersta liv — inför stora personliga sorger var han så behärskad, att han verkade kylig.

Försvarsvänligheten var ett grundelement i Lindmans konservatism. Fastän han inte tycks ha följt världshändelserna med särskilt stor uppmärksamhet och i sin bedömning av olika stormakter var återhållsammare än många andra högermän, var han alltid anhängare av en hög försvarsberedskap. Främst kretsade hans tankar kring flottan, och det kunde kanske löna mödan att undersöka, i vad mån den tidvis mycket markanta marina accentueringen i högerens försvarspolitik påverkats av Lindman. Han var ju själv en framstående sjöofficer, även om hans amirals-titel var en politisk belöning. Han hade en tidstypisk förkärlek för de stora krigsfartygen, och hans namn är i hög grad knutet till striden om F-båten. För 1800-talets monitorer uttryckte han sitt förakt, men han var nog framsynt att redan 1906 tillstyrka en motion av den blivande sjöministern Dan Broström om anslag till en ubåt. Ännu under

sitt sista levnadsår, då han lämnat den aktiva politiken, ömmade han för flottan och dess enligt hans mening undanskjutna ställning. Frågan om infanteriets övningstid, som spelade den centrala rollen under borggårdskrisen, blev nog aldrig på samma sätt en hjärtesak för honom.

Jämte sjön var skogen den dominerande faktorn i Lindmans livsgärning. Han var född på vallonbruket Österby och stod alltid i ett nära förhållande även till svensk järnhantering, men på Iggesund, där både hans far och han själv utförde stora insatser, blev han i första hand knuten till trävaruhanteringen. Det är allmänt omvittnat, att han var en synnerligen framstående om än möjligen väl försiktig skogsman med en oerhört stark känsla för det väldiga nationella kapital, som de svenska skogarna representerade. Under striden om den norrländska förbudslagstiftningen genomförde han skickligt men något resignerat den grannliga uppgiften att i strid med övermäktiga motståndare, inklusive den konservativa lantmannaopinionen, föra trävaruhanteringsens talan. Även i fortsättningen ställdes han ofta inför svåra avvägningar mellan de industriella högerintressena och de agrara. Hans uppmärksammade konflikter 1907–09 med jordbruksministern Alfred Petersson i Påboda bör nog i högre grad än som hittills skett ställas in i ett principiellt socialt sammanhang. I

vanhävds- och arrendefrågor, liksom i själva rösträttsfrågan, anlade Lindman i första hand företagar- och godsägarsynpunkter, medan Alfred Petersson mera företrädde småbrukarnas och arrendatorernas intressen. Åtskilligt av Lindmans skepsis mot sekelskiftets jordstyckningspolitik och hans rädsla för uppkomsten av ett norrländskt jordbrukarproletariat ter sig f. ö. numera mycket framsynt.

I den konstitutionella fråga, som 1909 ledde till den slutliga brytningen mellan Lindman och »Påboda», företrädde statsministern regeringens och centralförvaltningens intressen gent emot riksdagen. Han hade, även när han själv inte satt i ministären, en hög tanke om den första statsmaktens funktioner. Det finns ingen naturlig rättighet, yttrade han i en debatt om kvinnlig rösträtt 1918, det avgörande är statsnyttan. Ivar Andersson understryker, att statsintresset för Lindman alltid var det primära; statens uppgift var att befrämja näringslivet, däremot inte att slå under sig produktionsmedlen och byråkratisera driften. Han var och förblev protektionist; hans andra regering stupade 1930 till följd av sina envist fasthållna tullkrav. Men även i skogs- och malmfrågor krävde han statsingripanden. Genom sin lyckligt genomförda proposition i frågan om de lappländska malmfälten 1907 lade han grunden till den totala socialisering, som hans sentida partivän-

ner hade så svårt att smälta 1955. Enligt Johannes Hellners numera publicerade minnesanteckningar blev företrädarna för motparten, dvs. Grängesbergbolaget, förbittrade över den hänsynslöshet, varmed Lindman gick fram som statsmaktens representant; Staaff ansågs ha varit vida rimligare i sina anspråk. I ett brev 1909 förklarade Lindman, att han inte hörde till dem, som »vädrade socialism» i t. ex. ett förslag om tobaksmonopol. Samtidigt höll han självfallet mycket styvt på den privata företagsamheten och den enskilda kapitalbildningen. Under ett tidevarv, då många av de gamla patriarkaliska samhällsdragen ännu fanns kvar och då varannan eller var tredje regering hade en konservativ karaktär, framstod inte staten och storföretagarna som varandras motpoler utan snarare som bundsförvanter. Det är först det långa socialdemokratiska maktinnehavet, som gjort svensk höger till en deciderad bekämpare av statsingripanden och statsförmynderskap.

Lindmans storindustriella förankring skapade, såsom redan antytts, en del svårigheter för hans kontakter med de konservativa lantmännen. Hans kunskaper om svenskt jordbruk tycks inte heller ha varit särskilt stora. Likväl fick han vid avgörandet i rösträttsfrågan 1907 med sig icke blott de konservativa utan också en stor del av de liberala bönderna, och sedan manövrerade han utan större svå-

righet ut en så framstående bondepolitiker som Alfred Petersson utan att i nämnvärd grad förlora de högersinnade lantmännens sympatier; 1914 gjorde högern tvärtom djupa inbrytningar bland de liberala väljarna på landsbygden. Lindmans rent personliga förmåga att komma på god fot med lantmännen spelade otvivelaktigt en viss roll i detta sammanhang, men mera betydde uppenbart högerns konsekventa vakthållning kring den enskilda äganderätten, medan liberalerna — som Olle Gellerman (1958) klarlagt — på denna punkt till följd av inre splittring var en smula vacklande. Den sociala och politiska utvecklingen ledde också till att de konservativa bönderna alltmer började identifiera sig med det borgerliga samhället och efter hand blev mindre ovilliga att satsa pengar på försvaret.

Efter 1914 blev det svårare för högern att upprätthålla sina positioner på landsbygden. Motsättningsarna under kriget mellan producenter och konsumenter gav vind i seglen åt de nya bondepartierna. Från denna synpunkt var det ett missgrepp av Lindman att inträda i regeringen Swartz, som på bondehåll uppfattades som en konsumentregering, behärskad av industri- och ämbetsmannaintressen. I Hellners anteckningar blir Lindmans svårigheter ytterligare belysta. Hellner fäste sig särskilt vid att Lindman såsom utrikesminister så ogenerat övergick till

den ententeorienterade krigshandelspolitik, som han tidigare, i polemik med bl. a. Hellner och bankdirektör Marcus Wallenberg, så kraftigt kritiserat. Lindman har, skriver Hellner, »alltid utmärkt sig för sin förmåga att, då han själv får leda en sak, låta fara de betänkligheter han haft, medan han satt utanför». En dylik omställningsförmåga kan ju emellertid också anses vara en förtjänst hos en politiker. Både Hellner och Marcus Wallenberg blev ursinniga över det summariska sätt, varmed Lindman i ett tal den 22 augusti 1917, under pågående valrörelse, omnämnde de förhandlingar, som Hellner, Wallenberg och direktör Erik Frisell fört i London vintern 1916/17. Hellner talar om »Lindmans makalösa oförskämhet». Sakligt sett var dock Lindmans framställning inte så vilseledande, som Hellner gör gällande. Den mest kontroversiella punkten gällde briterernas hållning i fråga om Sveriges spannmålsimport. Lindman hävdade härvidlag, att deras tidigare anbud inte skänkt någon som helst säkerhet för Sveriges del. Faktiskt hade också Hellner, Wallenberg och Frisell den 26 februari 1917 måst rapportera, att britererna i strid med tidigare uttalanden inte avgivit någon försäkran i denna grundläggande fråga. »Efter vår tro», tillägger de tre delegaterna, skulle det dock inte möta något hinder att utverka en dylik försäkran, och senare

skaffade sig Marcus Wallenberg ett uttalande av blockadministern lord Robert Cecil om att briterna varit beredda till viktiga eftergifter. Hellner har dock i sina anteckningar från Londonförhandlingarna flera gånger bittert klagat över briternas opålitlighet, varför Lindmans skepsis måste anses befogad. Psykologiskt sett är dock Hellners harm begriplig, eftersom Lindman så skickligt dolde sin egen reträtt.

Hellner blev i oktober 1917 Lindmans efterträdare som utrikesminister. Han omvittnar den stora lojalitet, varmed han av denne sattes in i sina nya göromål, men döljer ingalunda de djupa personliga och principiella motsättningarna. Det tycks sålunda ha berett Hellner ett visst nöje, att ententediplomaterna, så öppet gav uttryck för sin tillfredsställelse med personskiftet. En av dem, den italienske ministern Tommasini, berättas helt framt ha förklarat för Hellner, att Lindman aldrig sagt ett sant ord. Det hör dock till saken, att Tommasini själv enligt en senare anteckning av Hellner var en aggressiv person, som var invecklad i vissa dunkla affärstransaktioner, och att han uppenbart kommit på mycket dålig personlig fot med Lindman, som — alltjämt enligt Hellner — skall ha kallat den lille svartskäggige italienaren för »silkesapan» och alltid sagt sig vänta, att han skulle »klättra uppför gardinsnörena». Tommasinis omdöme

berättigar knappast till några slutsatser om Lindmans karaktär, men det måste understrykas, att Hellners anteckningar ger ett starkare intryck av vissa sluggerdrag hos högerledaren, än Ivar Andersons levnadsteckning förmedlar.

1918 var ett svårt år för Lindman. Efter högerns nederlag i författningsfrågan skrev han på nyåret 1919 till Trygger: »Nu finns det högerfolk som ej våga sig se i spegeln av fruktan att få se en högerman». Lindman bevarade dock tron på framtiden. Mot de krav på en uppdelning i en stads- och en lanthöger, som restes 1918, värjde han sig energiskt och framgångsrikt, och det lyckades honom att hålla kvar en betydande lantmanafalang inom partiet, trots bondepartiernas anstormning. De interna motsättningarna mellan producenter och konsumenter kunde dock inte helt övervinnas. Särskilt akuta blev de under jordbrukskrisen 1929-30. Lindman ställde sig då resolut på lantmännens sida under erinran om all den trofasthet, som under årtiondenas lopp visats både partiet och honom själv av bondepolitiker som Carl Persson i Stallerhult, Hans Andersson i Skivarp och många andra. När en del yngre lantmän 1933 yrkade på att högern skulle biträda en krisuppgörelse, slog Lindman däremot dövörat till. Ivar Anderson antyder för sin del, att detta var ett missgrepp. Det torde också vara svårt att förneka sambandet mellan högerns

negativa hållning 1933 och dess nederlag de närmast följande valstriderna.

Någon demokrat i ordets fulla mening var Lindman inte. Till den politiska jämlikhetens princip bekände han sig inte, förrän han hösten 1918 fann sig stå i ett tvångsläge, och då var från opinionssynpunkt redan en dyrbar tid förlorad. Men samtidigt hade amiralen en djup respekt för gammalt svenskt folkstyre, och såsom ingen av sina föregångare på den konservativa sidan insåg han betydelsen av att partiledare gav sig ut i bygderna på agitationsturnéer. Det var inte uteslutande taktik från hans sida, när han 1907 sade sig vilja sänka första kammarens rötter »djupare i folket». Ivar Anderson upplyser, att Lindman i hela sitt liv med tillfredsställelse såg tillbaka på sin insats 1907, då han genom att bryta första kammarens motstånd mot rösträttsreformen tryggade det proportionella valsysteemets seger. Efter 1918 års svåra prövningar stod han också fast i sin motvilja mot kraven på en utomparlamentarisk kamppolitik från högerens sida, liksom han på 1930-talet bestämt avvisade alla nazistiska tendenser.

Någon nämnvärd försänkning i arbetarleden kunde Lindmans politik aldrig få, och han gjorde sig inte heller några illusioner därom. Men han företrädde likväl inte den socialpolitiska njugghet, som inte var ovanlig inom ämbetsmanna-

och lantmannahögern. Som industriman visste han, att statsmakterna inte kunde undandraga sig ansvaret för de sociala problem, som följde i industrialismens spår. Gent emot olika socialförsäkringskrav stod han i princip positiv. Eftervärlden glömmet lätt, att 1913 års grundläggande folkpensionsbeslut, genomfört under regeringen Staaffs ledning men i samförstånd med högern, hade sitt ursprung i en utredning, som 1907 tillsatts av regeringen Lindman. Samma regering kämpade också energiskt men fåfängt för införandet av den numera allmänt uppskattade lagstiftning om kollektivavtal och arbetsdomstol, som — i reviderat skick — kom till stånd 1928 genom borgerlig samverkan under regeringen Ekmans tid. Märkligt är, att Lindman redan 1906 i olikhet med många partivänner förordade lagstadgad stängningstid för handelsbutiker, särskilt med hänsyn till den kvinnliga och minderåriga arbetskraften. Vid hans ställningstagande till 1919 års arbetstidslagstiftning segrade däremot de rent ekonomiska övervägandena över de sociala. Trots att den andra regeringen Lindman tog initiativet till 1928 års arbetsfredskonferens, kan det inte heller sägas, att han hade någon större förståelse för fackföreningsrörelsen som positiv maktfaktor i samhället. Det patriarkaliska draget i hans politiska åskådning följde honom livet ut. Enligt Ivar Andersons lätt anakronistiska

formulering skulle »våra dagars ymniga löftespolitik» ha fyllt Lindman med avsmak och indignation.

Ivar Anderson tycker inte om de bedömningar, som går ut på att Lindman inte skulle ha varit statsman på samma sätt som Staaff och Branting med deras större idépolitiska bagage. Själv avstår författaren dock visligen från att söka upprätta någon rangordning. Säkert är, att statsmannavisdom har ganska litet att göra med spekulativa talanger. Politik bör givetvis grundas på solida kunskaper och långsiktig planering men är framför allt en praktisk konst. Saknas det rätta handlaget, blir teoretiska spekulationer lätt en belastning. Vad Lindman beträffar, kan det

inte förnekas, att han från många synpunkter kom väl till rätta med de svårigheter, som den svenska konservatismens inre splittring och nästan ständiga valmotgångar — avbrutna blott av två verkliga valsegrar, 1914 och 1928 — ställde honom inför. En jämförelse med andra högerledare i Norden under 1900-talet utfaller knappast ofördelaktigt för honom. Naturligtvis var han ett barn av sin tid och sin miljö, och detta kanske i ännu högre grad än flertalet andra svenska partiledare. Men han var samtidigt en politiker i varje tum, både en stridens man och en samlande kraft. Nog förtjänar han epitetet statsman.